

KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI KAPSAMINDA KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN TARİHSEL DEĞERLENDİRMEŐİ

Dr. İpek CEBECİ*

ÖZET

Bu çalıőmada, küreselleşmenin tarihsel süreci küreselleşme yaklaşımları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda, metodolojik açıdan önce küreselleşme kavramı ve küreselleşme yaklaşımları açıklanmıştır. Daha sonra ise konu ile ilgili tarihsel inceleme Aşırı, Kuşkucu ve Evrimsel küreselleşme yaklaşımları bağlamında yapılmıştır. Bu çalıőmada geniş bir literatür taramasıyla konunun detaylı olarak incelenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Küreselleşme, Küreselleşme Yaklaşımları, Aşırı (Hyperglobalist) Küreselleşmeci, Kuşkucu (Sceptic) ve Dönüşümsel (Transformationalist) Yaklaşım, Küreselleşme Tarihi.*

ABSTRACT

In this article, the historical process of globalization has been examined within the framework of globalization approaches. In this context, methodological point of view, the concept of globalization and globalization approaches were explained at first. And then the historical process of the subject has been analyzed related to the Hyperglobalist, Sceptic and Transformationalist approaches. In this study, we aimed to investigate the issue in detail with a wide range of literature review.

Key Words: *Globalization, Globalization Approaches, Hyperglobalist, Sceptic and Transformationalist Approach, Globalization History.*

* İstanbul Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı Mezunu

GİRİŞ

Küreselleşme, özellikle 1980 tarihi itibarıyla çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Sosyal, ekonomik, siyasi ve çevresel boyuttaki tüm olayların açıklanmasında küreselleşme kavramına ve küreselleşme sürecine değinilmekte, yaşanan gelişmeler bu kapsam dahilinde değerlendirilmektedir. Küreselleşmenin farklı boyutlarının varlığı kavramın tanımlanmasında da farklılıklara neden olmaktadır. Küreselleşmenin, devletlerin ekonomik ve politik kararlarındaki değişim gücüyle; ayrıca iletişim, ulaşım ve diğer teknolojik yeniliklerin de hızlandıran etkisiyle; toplumların kültürel, ekonomik, siyasal, çevresel vb. pek çok boyutta birbiriyle daha fazla yoğun olarak etkileşmesini ve bu etkileşimlerin sonucunda toplumların birbirleriyle fazla bütünleşmesini ifade eder.

Teknolojik ilerlemeler, bilgiye ulaşmanın daha kolay hale gelmesi, ulaşım imkânlarının artması ve uluslararası kuruluşların çabaları ile dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri küreselleşmeyi tetikleyen anahtar faktörlerdir. Bu faktörlerin tek tek etkileri dışında genellikle birlikte etkilerinin küreselleşme sürecinin hızlanmasında büyük rol oynadığı vurgulanır. Bütün bu açıklananlar kapsamında çalışmamızın ilk bölümünde küreselleşme kavramına yönelik tanımlamalar detaylı olarak yer verildikten sonra küreselleşmenin tarihsel süreci küreselleşme yaklaşımları olan aşırı küreselleşme, kuşkucu ve dönüşümsel yaklaşımlar çerçevesinde açıklanacaktır.

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Küreselleşme kavramı, eski bir süreci tarif eden yeni bir ifadedir. Küresel ekonomik bütünleşmenin başlangıcı aslında beş yüz yıl öncesine, Avrupa sömürgecilik dönemine dayanır. Ancak bu süreç son çeyrek yüzyılda teknoloji ve iletişim sistemlerindeki gelişmeler, ticaretin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ve çok uluslu şirketlerin politik ve ekonomik güçlerinin artması sonucunda hız kazanmıştır.¹ Dolayısıyla küreselleşme kavramının, son yirmi yıla damgasını vurduğu rahatlıkla söylenebilir. Küreselleşme kavramının, hangi

¹ Wayne Ellwood, **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu**, Çev. Betül Dilan Genç, 2. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.13.

unsurları içermesi gerektiği konusunda ortak bir kanı olmayışına karşın, genel kabul görmüş bir biçimi olarak şu tanımlama yapılabilir: Küreselleşme; insan, sermaye, teknoloji ve hizmetler bakımından entegrasyonun sağlanmasıdır. Ampirik olarak, küreselleşme; ticaretin, direkt yabancı sermaye yatırımlarının artması ve fikir haklarının uygulamaya konmasıyla üretim faktörlerinin mobilitesinin daha da yükselmesi sonucu dünyanın giderek daha fazla bütünleşmesini ifade eder.²

Küreselleşme kavramının bugünkü anlamda kullanımına dair farklı görüşler mevcuttur. Küreselleşme kelimesinin kökeni yüzyıllar öncesine dayanmasına rağmen, kelimenin günümüzdeki anlamıyla literatürde yer alması ilk defa, 1962 yılında Marshall McLuhan'ın sosyoloji içerikli çalışmasında "Küresel Köy" kavramını kullanması ile olmuştur. McLuhan'a göre elektronik kitle iletişim araçlarındaki gelişimler iletişimde zaman-mekân sınırlarını kaldırarak ve ayrıca sosyal kültürü yaygınlaştırarak dünyayı "küresel bir köye" dönüştürecektir. Alvin Toffler; 1979 yılında "Gelecek Şokları" ve 1980 yılında ise "3. Dalga" isimli çalışmaları ile konuyu ele almıştır. 1983 yılında, Theodore Levitt'in "Pazarların Küreselleşmesi" isimli makalesiyle kavram popülerite kazanmış, iş ve ekonomi çevrelerinde kullanılmaya başlanmıştır.³ 18. yüzyılda iş çevrelerinde moda bir terim haline gelmiş, 1900'lerde benzer bir biçimde pek çok iş sürecini tanımlamada anahtar bir kavram olarak kabul edilmeye başlanmıştır.⁴ Kavramın ortaya çıkışı ile ilgili tartışmaları bir tarafa bırakılıp, sürecin unsurlarından faydalanarak bir tanıma varmak daha rasyonel olabilir. Zira özellikle son yıllarda sıkça kullanan küreselleşme kavramına çok farklı anlamlar yüklenmektedir.

Küreselleşme kavramı gerek popüler gerekse de akademik literatürde; bir süreci, durumu, sistemi, gücü veya dönemi tanımlamak için kullanılmıştır. Kavrama ait bu farklı tanımlama biçimlerinin yanlış kullanımı küreselleşme kavramının anlaşılmasında güçlükler yol açabileceği gibi birtakım karışıklıklara da neden olabilir. Manfred Steger, olası bu tür bir karışıklığı engellemek için; tüm sınırları geçersiz konuma getiren ekonomik, siyasi,

² Samuel Adams, "Globalization and Income Inequality: Implications for Intellectual Property Rights", **Journal of Policy Modeling**, Vol. 30, 2008, s.725.

³ Young Yun Kim, Dharm P.S Bhawuk, "Globalization and Diversity: Contributions from Intercultural Research", **International Journal of Intercultural Relations**, 32, 2008, s.301.

⁴ Bruce G. Resnick, "The Globalization of World Financial Markets", **Business Horizons**, November-December 1989, s.34.

kültürel ve çevresel karşılıklı ilişkilerin ve akışların belirlediği bir toplumsal durumu ifade etmek için *küresellik* terimini kullanmayı önermiştir. Ancak, küreselliğin, bu şekilde ifade edilmesinin kavramın geliştirilmesini engelleyici bir son noktaya getirdiğini düşünmemiz gerektiğini de belirtmiştir.⁵

“Küreselleşeme”, belli bir yapıyı, süreci ya da dönemi ifade etmek için oluşturulmuş bir kuram olmasına karşın, sosyal koşullarda çok büyük dönüşümü, değişimi de ifade eder.⁶ Küreselleşmenin özünde insanların birbiriyle olan temas biçimlerindeki değişimler yer alır. Çok sıkça duyduğumuz, “küreselleşme gerçekleşiyor” tarzındaki ifadeler bize 3 temel bilginin sinyalini verir. Birincisi, 16. yüzyılda ortaya çıkan ve aşamalı olarak gelişen modernite durumunu yavaş bir şekilde geride bırakmakta olduğumuz, ikincisi, postmoderniteye doğru yeni bir duruma geçtiğimiz, üçüncüsü ise henüz bu postmoderniteye ulaşamadığımızdır. Küreselleşme, modernleşme, globalleşme, uluslararasılaşma şeklinde -eşme,- aşma şeklinde fiillerle biten ve eş anlamlı olan bu kelimeler, aslında bir tarzdaki göze çarpan bir gelişme ya da ortaya çıkma terimleriyle en iyi şekilde ifade edilebilecek bir dinamizmi ifade etmektedirler. Bu türden bir gelişme yavaş ya da hızlı olabilir. Fakat hep bir değişimin düşüncesine karşılık gelir ve bu yüzden de mevcut koşulların dönüştüğünü gösterir. Bu nedenle küreselleşmenin dinamiklerini inceleyen araştırmacılar, özellikle toplumsal değişime ilişkin araştırma sorularıyla daima ilgilenmektedir.⁷ Küreselleşmenin dinamik olarak yani devam eden bir süreç olarak kavramsallaştırılması, araştırmacıyı zaman ve uzaya ilişkin değişen algılamalara daha fazla önem göstermesini sağlar. Bu durum, küreselleşme ile ilgili araştırma yapanların, neden tarihsel analize ve toplumsal uzayın yeniden düzenlenmesine bu kadar önem verdiklerini de açıklar.

Dolaylı tanımlara yönelme tehlikesini ortadan kaldırmak için, küreselleşmenin bizi küresellik durumuna doğru sürükleyen toplumsal süreçler kümesi olduğunun öne sürmemiz bizim için faydalı olabilir, ancak bu sefer de küreselleşme sürecinin tek bir niteliksel özelliği tanımlanmış olunur: “*Daha fazla karşılıklı bağımlılığa ve bütünleşmeye doğru bir yöneliş.*” Bu şekilde

⁵ Manfred B. Steger, **Küreselleşme**, Çev. Abdullah Ersoy, Ankara, Dost Yayınları, Kültür Kitaplığı:50; Siyasetbilim:3, 2003, s.24-32

⁶ Wendy Larner and William Walters, “Globalization as Governmentality”, **Alternatives**, 29, 2004, s.496

⁷ Steger, **a.g.e.**, s.23-28.

geniş bir tanımlama yapılması ise kavramın diğer özelliklerinin göz ardı edilmesi demektir. Bu tarz bir noksanlığı gidermek için, küreselleşmeyi diğer toplumsal süreç kümelerinden farklı kılan diğer özellikleri belirtmemiz gerekir. Fakat araştırmacılar, küreselleşme olgusuna yönelik odaklanma düzeyini arttırmak için daha fazla ayrıntıya girdiklerinde, bu sefer de tanımlar konusunda kendi aralarındaki bilimsel görüş ayrılıklarının derinleşmesi tehlikesi artar. Bu noktada küreselleşmenin oldukça belirsiz bir terim olduğunu, niteliğinin net olmadığını tekrar vurgulamak gerekir. Bunun nedeni; küreselleşmeye karşı farklı bakış açılarının olması ve bunun yanı sıra yeni dünya düzeni, postmodernizm, yerelleşme ve neoliberalizm gibi anlayışların küreselleşmeyle birlikte aynı zamanda entelektüel çevrelerde tartışılmaya başlanması gösterilebilir.⁸ Küreselleşme kavramının özünü hangi toplumsal süreçlerin oluşturduğu üzerinde araştırmacılar arasında bir fikir birliğine henüz varılamamış olması, kavramın hala aktif olarak tartışılmasındaki temel nedenlerden biridir.⁹

Toplumdaki bazı saygın kişiler, küreselleşmeyi “zaman-mekan sıkışması” olarak veya “kıtalararası veya bölgelerarası akışların ve network (şebeke, ağ) faaliyetlerinin, etkileşimlerinin ve güç kullanımlarının” giderek artması şeklinde açıklar. Diğer bazıları ise “İnsan benzerliklerinin artması veya insan davranışlarının belli bir toplum çatısı altında kabulünün yaygınlaşması” şeklinde belirterek, kavramın insani cephesini vurgularlar. Marxist düşünceye sahip olan kişiler ise, kavramın neoliberal karakteri üzerinde dururlar. Neoliberal görüşün temel düşüncesinde şu vardır: Özel sermaye ve piyasa, alternatif değerler ve ikincil kurumlar oluşturarak ekonomik, politik ve kültürel hayata dair yapılanmayı tek başına belirleyebilir. Küresel alanda karşılıklı olarak küresel üretim, firmalar, networkler, kurumlar karşılıklı olarak tekrardan şekillenecektir. Bazı kişiler ise, üretimin küreselleşmesi üzerinde odaklanarak, küreselleşme süreciyle firmaların, şebekelerin ve kurumların nasıl yeni baştan yapılandığını incelerler. Kavram üzerinde tartışma daha da genişletilecek olunursa küreselleşmenin tanımının çevre, cinsiyet, güvenlik ve benzeri pek çok farklı sahalarda da yapıldığı görülmektedir.¹⁰

⁸ Sezgin Kızılcelik, **Zalimler ve Mazlumlar Küreselleşmenin İnsani Olmayan Doğası**, Ankara, Anı Yayınları, 2004, s.2.

⁹ Steger, a.y..

¹⁰ Wendy Larner and William Walters, a.g.e, s.496-497

Örneğin; Jacques Adda'ya göre küreselleşmeden söz etmek iktisadi bir sistem olan kapitalizmin dünyaya yayıldığını söylemektir.¹¹ ABD eski çalışma bakanı Robert Reich ve Japon dünya gurusu Ohmae'ye göre; küreselleşme her şeyi değiştiren, ulus-devletlerin ve sendikaların ona karşı hiçbir şey yapamayacakları veya çok az şey yapabilecekleri kesin bir eğilimi ifade eder.¹² Thomas Friedman'a göre ise küreselleşme; dünyanın farklı noktalarında bulunan insanları daha fazla homojen hale getiren, dünyayı düzleştiren yani dünyayı benzer kılan, farklılıkları ortadan kaldıran bir süreci ifade eder.¹³ Dani Rodrik küreselleşmeyi, küresel pazarlara açılma yetenek ve gücüne sahip olanlar ile olmayanlar arasında gerilimi giderek arttıran bir süreç olarak görür.¹⁴

Küreselleşme kavramıyla ilgili literatürün zenginliğine rağmen sosyal bilimlerin pek çok alanında görüldüğü biçimde, kavrama ilişkin birbirinden çok farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla teorisyenler ve uygulamacılar arasında bir uzlaşmanın olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Kavramın çok yönlü ve çok boyutlu olmasının da etkisiyle, pek çok kişi konuyu kendi uzmanlık alanının bakış açısıyla incelemekte ve değerlendirmektedir. Küreselleşmenin basitten karmaşığa, tek boyutludan çok boyutluya, kesinden belirsiz doğru birçok tanımı bulunmaktadır.¹⁵

Ulrich Beck de “What is Globalization” isimli kitabında, küreselleşme kavramının tek boyutlu olmadığını ortaya koyarak benzer bir çerçevede açıklamalarını yapar. Ulrich Beck küreselleşme kavramını “*Globalizm*”, “*Globalite*” ve “*Globalleşme*” olarak üçe ayırır. *Globalizm* kavramıyla olgu sadece ekonomik boyuta indirgenir ve neoliberalist ideolojik yönü vurgulanır. Bu şekildeki ideolojik kavramsallaştırmada küreselleşmenin diğer boyutları olan çevre, kültür, politika, sivil toplum gibi konular dünya

¹¹ Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İnceci, 5.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.9.

¹² Robert Went, **Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar**, Çev. Emrah Dinç, 1. Baskı, İstanbul, Azın Yayıncılık, 2001 s.22

¹³ Philip McCann, “Globalization and Economic Geography: The World is Curved, not Flat” , **Cambridge Journal of Regions**, Economy and Society Advance Access, June 23, 2008, s.2

¹⁴ Dani Rodrik, **Küreselleşme Sınırı Aştı Mı?**, Çev.İzzet Akyol-Fatma Ünsal, 1.Basım, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık,1997,s.16.

¹⁵ Cahit Aydemir ve Mehmet Kaya, Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Bahar 2007, C.6, s. 263,264 (Çevrimiçi) <http://www.e-sosder.com>, 11.09.2008

pazar ekonomisinin otoritesi altına yerleştirilir. *Globalite*, ile karmaşık bir yapıyı vurgulanmak istenir. Dünya toplumu içerisinde çok uzun zamandır bir arada yaşayan insanların, birbirlerinden kapalı bölgelerle ayrıldığı şeklindeki fikrin ortadan kalktığı, dünya toplumu anlayışı ile çok boyutlu ilişkiler ağı ile birbirlerine giderek daha fazla bağımlı hale geldiklerini vurgular. *Globalleşme*, ise çok boyutlu bir uluslararası sürecin ifadesidir. Bu sürecin içerisinde çevre, kültür, politika, sivil toplum gibi boyutların hepsi birbiri ile yanyanadır ve bunların hiçbirinin etkisi azaltılamayacağı gibi biri diğerini de içerecek şekilde ele alınamaz, konu daha çok bağımsız şekilde çözümlenerek kendi bağımsızlığı çerçevesinde kavranmalıdır. Küreselleşme ile soğuk savaştan sonra ortaya çıkan yeni sistem ifade edilir.¹⁶

Küreselleşmeye dair farklı tanımlamaları inceleyerek bunların ortak yönlerini çıkarmaya çalışalım. Sosyolog Antony Giddens'a göre küreselleşme zamanın ve mekanın dönüşmesiyle ilgili bir süreç olup sadece büyük sistemlerin yaratılmasıyla değil, aynı zamanda toplumsal deneyimin yerel ve hatta kişisel bağlamlarının dönüşümüyle de ilgilidir.¹⁷ Giddens küreselleşmeyi; yerel olayların kilometrelerce uzaktaki olaylar tarafından etkilenip şekillendiği ve tersinin de geçerli olduğu, karşılıklı bağımlılık düzeyindeki artışı ifade eden bir süreç olarak ifade eder.¹⁸ Frederic Jameson Duke'a göre küreselleşme; dünya pazarı olgusunun ve iletişimin mükemmelleşerek genişlemesidir. Bu iki olgunun modernitenin ilk dönemlerinden çok daha fazla elle tutulur ve dolaysız hale geldiğini vurgular. LSE Siyaset Profesörü David Held, küreselleşmeyi toplumsal ilişkilerin kapsamı, hızı ve etkisi açısından önemli değişimlerin yaşandığı bir süreç olarak tanımlar. Ayrıca bu dönüşümün dünya üzerindeki her türlü akışları, faaliyet ağlarını, etkileşimi, güç kullanımını oluşturduğunu belirtir. Pittsburg Üniversitesi Sosyoloji Profesörü, Roland Robertson, küreselleşmenin, dünyanın küçülmesini ifade ettiği gibi dünyadaki bilincin bütünsel olarak yoğunlaşmasını da ifade ettiğini söyler. Amerika Üniversitesi Uluslararası ilişkiler profesörü James Mittelman, küreselleşmenin toplumsal

¹⁶ Ulrich Beck, **What is Globalization**, Çev. Patrick Camiller, Cambridge UK, Polity Pres, 2000, s.9-13

¹⁷ Anthony Giddens, **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, Çev.Müge Sözen, Sabir Yücesoy, 1. Basım, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2002, s.12.

¹⁸ David J. Keeling, "Latin American Development and The Globalization Imperative: New Directions, Familiar Crises", **Journal of Latin American Geography**, 3(1), 2004, s.3

ilişkileri zaman ve mekân açısından sıkıştırarak küçülttüğünü ifade eder.¹⁹ Joseph E Stiglitz'e göre; ulaşım ve iletişim maliyetlerinin inanılmaz ölçüde azaltacağı için ortaya konmuş olan küreselleşme kavramı; ayrıca mallar, hizmetler, sermaye ve insanların sınırları aşmasının önündeki yapay engellerin ortadan kaldırılması demektir.²⁰

Yukarıdaki küreselleşme tanımlarından yola çıkarak küreselleşmenin temelinde yatan bazı özellikleri veya karakteristiği ifade etmeye çalışırsak;

- Tanımlamadaki ilk ortak özellik, dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır. Küreselleşme; sınırları aşan yeni toplumsal ağların ve faaliyetlerin yaratılmasını ve mevcut olanların da çoğaltılmasını içerir. Özellikle teknolojik yeniliklerin etkisiyle ve siyasi kararların bileşimi yoluyla bu mümkün hale gelmiştir. Bütün bunlar sınırlar ötesi yeni toplumsal düzenlemelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu açıdan küreselleşme, dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır.

- Küreselleşmenin ikinci özelliği, toplumsal ilişkilerin, faaliyetlerin ve karşılıklı bağımlılıkların genişlemesinde ve yayılmasında ifade bulur. Günümüzde teknolojik gelişmeler yoluyla, özellikle internet ve online sistemler aracılığıyla finans piyasa ağının dünyanın pek çok noktasına yayılmasını sağlamıştır, elektronik ticaret 7 gün 24 saat devam etmektedir. Büyük alışveriş merkezleri (AVM'ler) bütün dünyada mevcut hale gelmiştir. Ticari ürünlerin dünya üzerindeki satışı söz konusu hale gelmiştir. Stiglitz'in de vurguladığı gibi sınır engellerinin kalkması maliyetleri azaltmış ve her açıdan ilişkileri yoğunlaştırmıştır.

- Küreselleşmenin üçüncü özelliği olarak, toplumsal mübadelelerin ve faaliyetlerin yoğunlaşmasını ve giderek daha fazla artış trendi göstermesini ifade eder. Teknolojik ilerlemeler sayesinde, özellikle internet ve uydu sistemleri sayesinde bilgi akışları dünya üzerinde çok hızlı bir şekilde gerçekleşmekte, uzaktaki olaylar yakın hale geldiği gibi yakındakiler de uzak hale gelebilmektedir. Giddens'in küreselleşme tanımında ifade edildiği gibi, dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması, yerel olayların çok uzakta olup bitenler tarafından biçimlendirilmesi ve yerel olayların da çok uzaktakileri

¹⁹ Manfred B. Steger, **a.g.e.**, s.24-32

²⁰ Joseph E Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, İstanbul, Plan B Yayıncılık, 2002, s.31.

biçimlendirmesi anlamına gelmektedir. “Küreselleşmenin zaman ve uzayı baskılayarak daralttığı” şeklindeki sıkça kullanılan ifade biçimi, olayların giderek hızlandığı ve mesafelerin önemli ölçüde azaldığı anlamına gelmektedir. İspanyol sosyolog Manuel Castells’e göre, yeni bilgi ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişme tarafından güçlendirilen teknolojik bir devrim olmadan “ağ toplumunun” günümüzdeki yükselişi sağlanamazdı. Bütün bu yenilikler daha da hızlanmakta ve toplumsal süreçleri şekillendirmeye devam etmektedir.

• Dördüncüsü, küreselleşme ile birlikte giderek hızlanarak artan toplumsal faaliyetlerin, ilişkilerin ve bağımlılıkların sadece maddi düzeylerde ortaya çıkmadığıdır. Ronald Robertson’ın tanımlamasında vurgulandığı gibi, küreselleşme süreçleri insan bilincinin öznel yüzeyini de içerir. Bundan dolayı, küreselleşme kavramı; toplumsal karşılıklı bağımlılıkların ve etkileşimlerin giderek arttığı insanlar tarafından daha iyi bir şekilde fark edildiğine de işaret etmektedir. Sınır engellerinin ortadan kalktığı düşüncesi, coğrafi uzaklıkların önemini yitirdiği düşüncesini perçinlemiş, insanlar kendilerini duygusal olarak küresel bütünün parçası olarak algılamaya başlamışlardır. Bu şekildeki sürekli algılayışlar ve kavrayışlar, insanların bireysel ve ortak kimliklerini yavaş yavaş değiştirmiştir. Ayrıca bu durum kişilerin dünya üzerinde eylemde bulunma tarzlarını da önemli şekilde etkilemektedir.

Bu temel özellikler çerçevesinde bir tanım yapılacak olunursa: Küreselleşme dünyadaki toplumsal karşılıklı bağılıkları ve değiş-tokuşları meydana getiren, arttıran, yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran toplumsal süreçlerin çok boyutlu kümesini ifade eder. Bu süreçler ayrıca, insanların mahalli olan ile yerel olmayan (uzakta olan) arasında söz konusu bağlantılardaki güçlenmeyi giderek daha çok fark etmelerini kolaylaştırır.²¹ Küreselleşmenin, devletlerin ekonomik ve politik kararlarındaki değişim gücüyle; ayrıca iletişim, ulaşım ve diğer teknolojik yeniliklerin de hızlandıran etkisiyle; toplumların kültürel, ekonomik, siyasal, çevresel vb. pek çok boyutta birbiriyle daha fazla yoğun olarak etkileşmesini ve bu etkileşimlerin sonucunda toplumların birbirleriyle fazla bütünleşmesini ifade ettiğini kendi tanımlamam olarak belirtebilirim.

²¹ Steger, a.y.

2. KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI

Küreselleşme süreç ve yaklaşımlarına yönelik çalışmalar literatürde ikili, üçlü ve dördü gruplandırmalar şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Ancak küreselleşme konusunda çalışan araştırmacıların genellikle küreselleşmeye yönelik tutum ve değerlendirmelerini, Held ve McGrew'ın çalışmasında sunduğu üçlü gruplandırma şeklinde gerçekleştirdikleri söylenebilir. Held ve McGrew'ın çalışmasında küreselleşmenin; aşırı küreselleşmeci (Hiperglobalist), kuşkucu (Sceptic) ve evrimsel (dönüşümsel) (Transformationalist) olmak üzere üç yaklaşımı içerdiği belirtilmektedir.²²

Kuşkucu (Sceptic) Yaklaşımı benimseyenler küreselleşmenin ve küresel bağlantıların yeni birer olgu olmadığını vurgulayarak konuyu ele alırlar. Küreselleşme kuşkucuları; küreselleşmenin yüzyıllar boyunca süregelmekte olduğunu, bazı gelişmelerin küreselleşmenin sadece derecesini ve kapsadığı alanı değiştirdiğini ancak olgunun tek başına öz karakteristiği olmadığını belirterek kültürel, ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik gelişmeleri evrimsel bir çizgiye oturturlar.

Aşırı küreselleşme (Hyperglobalist) Yaklaşım ise, bir yandan daha önce gerçekleşmiş önemli gelişmeleri inkâr etmezlerken; diğer taraftan aynı dönemde olan (yani güncel, modern) küreselleşme belirtilerinin ortaya çıktığı belli tarihsel kırılma noktalarını da tayin ederler. Onlara göre eski çağlar, ön-küreselleşme (pre-globalisation) dönemidir.

Dönüşümsel (Transformationalist) tezi savunanlar; küreselleşmenin kendisinin başlı başına, halen (şu anda da) modern toplumları ve dünya düzenini tekrardan şekillendirerek yapılandıran, yaygın sosyal, politik ve ekonomik değişimlerin hızını belirleyen temel güçtür. Dolayısı ile aşırı küreselci yaklaşımı radikalleştirirler. Küreselleşmeye yönelik tüm bu yaklaşımlar, güncel olan küreselleşme olgusuna etki eden anahtar unsurlar olarak farklı faktörleri görerek bunlar üzerine odaklanırlar Dolayısıyla her yaklaşım kendi küreselleşme tanımını yapar.²³

²² Michael Bryane, "Theorising the Politics of Globalisation: A Critique of Held et al.' 'Transformationalism'", **Journal of Economic and Social Research**, Vol 4, No.2, s.4

²³ Ward Rennen and Pim Martens, "The Globalisation Timeline", **Integrated Assessment**, 2003, Vol 4, No:3, s.137.

2.1 Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalist)

Aşırı küreselleşmecilere göre küreselleşme, insanlık tarihinde geleneksel ulus devletlerin doğal karakteristiğini yitirdiği ve hatta küresel ekonomide işlevsiz bir iş birimi haline geldiği yeni bir çağı ifade eder. Aşırı küreselleşmeciler, ekonomik küreselleşmenin uluslararası üretim, ticaret ve finans ağları oluşturarak milli ekonomilerin yapılarını bozduğunu vurgularlar (denationalizm). Bu sınırsız ekonomide, yerel hükümetler küresel ve güçlü kuruluşlar arasında işlemlerin aktarımında rol üstlenir hale gelmişlerdir. Birçok aşırı küreselleşmeci, ekonomik küreselleşmenin yeni formlarda sosyal örgütler meydana getirdiğini ve bunlar aracılığıyla da geleneksel milli hükümetlerin yerini ele geçirildiğini kabul ederler.²⁴

Aşırı küreselleşmecilerden biri olan Kenichi Ohmae'ye göre uluslararası ekonomik sınırlar eskiye göre önemsiz hale gelerek dünya tamamen sınırları olmayan bir ekonomiye doğru yol almıştır. Giderek artan sınırsızlık durumunun nedeni insanların uzun süredir yoğunlaşan sınır ötesi iletişim, seyahat ve tüketimleri sayesinde küresel bir bakış açısına ulaşmalarındır.²⁵ Michael E. Porter ve Victor E. Millar da benzer bir şekilde, teknolojik devrimin dünya ekonomilerini büyük ölçüde etkilediğini, özellikle maliyetlerdeki önemli düşüşlerin firmaların iş yapma süreçlerini rekabet avantajı edinebilmeleri yönünde değişikliğe mecbur bıraktığı görüşündedirler.²⁶ Robert B. Reich'de gelecekte ulusal şirketlerin ve hatta ulusal malların olmayacağını, yüksek hacimli ekonomilerin yerini yüksek değerli ekonomilerin alacağını söyler.²⁷

Aşırı küreselleşmeciler kendi aralarında farklılık gösterirler. Neoliberalere göre bireysel otonomilerin ve piyasa ilkelerinin devlet gücüne üstünlüğü memnuniyet vericidir. Radikaller ya da Neo-Maksistler için modern küreselleşme ezici küresel kapitalizmin galibiyetini temsil eder. Farklara rağmen, her iki grup da küreselleşmenin ekonomik bir fenomen olduğunda

²⁴ David Held, "v.d", **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**,UK, Polity Press,2000,s.3

²⁵ Kenichi Ohmae, **Görünmeyen Kıta Yeni Ekonominin Dört Stratejik Emri**, Çev.Bariş Gökçer Akbay, İstanbul, Mavi Yapım, 2001, s.18,19,

²⁶ Michael E. Porter, Victor E.Millar, "How Information Gives You Competitive Advantage", **On Competition**, Ed.By. Michael E. Porter,USA, HBS Pres,1998, s75.

²⁷ Mustafa Özel, "Kapitalizm ve Küresel Rekabet", **Küresel Rekabet**, Çev.Mustafa Özel, 2. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, İktisat ve Toplum Kitaplığı:4, 1998,s.10.

konusunda hem fikirdir ve küresel ekonomide artan oranda bir bütünsel süreç ile karşı karşıya durumunda olduğunu vurgularlar. Küresel sermayenin gereksinimleri bütün hükümetler üzerinde neoliberal bir ekonomik disiplin empoze etmektedir. Aşırı küreselleşmeciler, ekonomik küreselleşmenin yeni kazanan ve kaybedenler yaratacağını savunurlar. Ancak küresel rekabette oyunun sonucu her zaman sıfır toplamı olmak zorunda da değildir. Ayrıca pek çok neoliberale göre küreselleşme, “küresel uygarlığın” müjdecisiyken, radikaller bu durumun ilk küresel “piyasa uygarlığının” ön belirtisi olduğunu söyler.²⁸

2.2 Küreselleşme Kuşkucuları (Sceptics)

David Held ve arkadaşlarınca küreselleşme kuşkucuları olarak tanımlanan bu grup “küreselleşme karşıtları” olarak da ifade edilebilir.²⁹ Anthony Giddens ise küreselleşmeyi baştan sona tartışmalı gören ve küreselleşmeyle önceki dönemlerde mevcut olana herhangi bir katkı yapılmadığını ifade eden bu grup için “şüpheciler” kavramını kullanmıştır.³⁰ Küreselleşme karşıtı denildiğinde akla ilk gelen isimler Naomi Klein ve Noreena Hertz’dir.³¹ Ayrıca Paul Hirst, Graham Thompson³², Joseph Stiglitz³³, Michael Hardt, Antonio Negri,³⁴ gibi isimlerde küreselleşmeyi büyük ölçüde eleştirenler arasındadır.

Küreselleşme karşıtlarına göre; 19. yüzyıldan itibaren dünya üzerindeki ticaret, yatırım ve emek gücündeki akış istatistiğinin, çağdaş ekonomik bağımlılık düzeylerinin hala korunduğunu ve konunun tarihsel olarak emsalsiz bir yapı göstermediğini belirtirler. Bugün bütünleşmiş bir dünya ekonomisinin

²⁸ David Held, “v.d”, **a.g.e**, s.4

²⁹ **A.e**, s.5,6,

³⁰ Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akinhay, Alfa Yayınları, 2000, s.20.

³¹ Ronaldo Munck, “Labour and the Great Globalization Debate”, **Labor History**, Vol 47, No 2, May 2006, s.215

³² Bryane Michael,**a.y**.

³³ Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**,s.25-28

³⁴ A. Dreher et.al., “ Measuring Globalization”, **Springer Science and Business Media**, 2008, s.6

varolmadığını, daha çok ülke ekonomilerinden oluşan bir uluslararasılaşmanın söz konusu olduğunu ifade ederler.³⁵

Paul Hirst ve Grahame Thompson tarafından yazılan “ Küreselleşme Sorgulanıyor” kitabında bu görüşü destekler nitelikte değerlendirmeler mevcuttur. Hirst ve Thompson’a göre küreselleşmeye dayanak gösterilen birçok ekonomik faaliyet aslında tarihte belli dönemlerde daha yoğun olarak yaşanmıştır ve dolayısı ile küreselleşme gibi bir konunun yeni bir süreci temsil etmediği açıktır. Onlara göre gerçek anlamda entegre olmuş bir dünya ticaret sistemi ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında oluştuğu için, uluslararası ekonominin karmaşık bir açıklık-kapalılık hikayesi vardır. Onlara göre, 1870–1914 arası *Belle Epoque* ekonomisi büyük ölçüde uluslararasılaşmış bir ekonomiydi ve o dönemin düzeyine yeniden ulaşmak ancak yakın tarihlerde yeni yeni mümkün olabilmıştır. Meta ticareti açısından bakılırsa (ihracat ve ithalatın GSYİH oranına bakılırsa) 1913 yılında İngiltere’de ticaretin gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı %44,7’dir. Bu oran iki savaş dönemi arasında önemli ölçüde düşmüştür, ancak daha sonra 1973 yılında tekrar %39,3’e yükselmiştir, fakat hala Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemdeki seviyeye çıkılamamıştır. 1993 yılında oran %40.5’e ulaşmıştır. Fransa ve Almanya da benzer bir görünüm sergilemektedir. Paul ve Hirst buradan şu sonuca ulaşmaktadır; ticaret hacmi büyük ölçüde artmasına karşın, 1970 yılından bu yana, belli başlı gelişmiş ülke ekonomileri ticaretin gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı bakımından 1914 öncesine göre göze çarpan bir açılma gösterememişlerdir.³⁶

Hirst ve Thompson’a göre gerçek ulusötesi şirkete görece olarak az rastlanır. Çoğu şirket ulusal temellidir, asıl ulusal üretim ve satış bölgelerinin gücüne göre çok uluslu ticaret yapmaktadır. Gerçek uluslararası şirketlerin büyümesi konusunda önemli bir değişim görülmemektedir. Sermaye hareketliliği, gelişmiş ülkelere doğru yoğun bir yatırım ve istihdam akışına sebep olmamaktadır. Doğrudan yabancı yatırım akışı daha çok gelişmiş endüstri ülkeleri arasında vardır. Dünya ekonomisi küresel olmaktan uzaktır. Ticaret, yatırım ve finansal hareketler daha çok Avrupa, Japonya, Kuzey Amerika üçgeninde yoğunlaşmış durumdadır.³⁷

³⁵ David Held, “v.d”, a.g.e,s.5,6.

³⁶ Paul Hirst, Grahame Thompson, , **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Kitapevi, 4. Baskı, Ankara, 2007, s.8,9

³⁷ A.e,s.27,28

Küreselleşme karşıtlarından bir olan Dani Rodrik de, küresel piyasa ile toplumsal istikrar arasında gerilimin giderek arttığını ve bu gerilimin kaynağının üç unsura dayandığını söyler. Birincisi; ticaret ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması uluslararası sınırları aşabilen gruplarla aşamayan gruplar arasındaki asimetriyi keskinleştirmektedir. İkincisi; ülkelerin kendi içinde uygulanacak kurallarla toplumsal kurumlar arasında gerçekleştirilmesi gereken düzenlemeler çatışmalara sürüklemektedir. Üçüncüsü de; hükümetlerin sosyal güvenlik sağlanmasının giderek zorlaştırılmasıdır. İşte gruplar arasında gerilime neden olan bu unsurlar toplumsal çözülme (dezentegrasyon) gibi çok önemli bir istenmeyen duruma bizleri götürmektedir.³⁸

Çoğu küreselleşme karşıtına göre; elimizdeki güncel veriler küreselleşme adına bir şeyler ifade ediyorsa, o da bu sürecin ekonomik aktiviteyi Avrupa, Asya-Pasifik ve Kuzey Amerika olarak 3 temel finansal ve ticari bloğu doğrultusunda bölgeselleştirerek dünya ekonomisini bu tarz bir genişlemeye yönlendirmesidir. Klasik altın standardı ile karşılaştırılırsa dünya ekonomisi daha az entegre olmuştur. Ekonominin küreselleştiğinin değil uluslararasılaştığını savunduklarından milli hükümetlerin işlevlerinin azaldığı görüşünü reddederler. Uluslararası ekonomik ilişkilerin paralelinde hükümetlerin düzenleyici rolü de daha önemli hale gelmiştir.³⁹

2.3 Dönüşümsel (Transformationalist) Yaklaşım

Dönüşümsel tezi savunanlar arasında; Rosenau⁴⁰, Gidens, Scholte ve Castel bulunur. Modern toplumları ve dünya düzenini şekillendirecek sosyal, politik ve ekonomik değişimlerin merkezinde itici güç olarak küreselleşmenin olduğunu ifade ederler. Dönüşümselcilere göre, küreselleşme aslında çelişkilerle dolu tarihsel sürecinden dolayı bu değişim yönündeki silkelenenin doğrultusu tahmin edilemez, dolayısıyla belirsizdir. Aşırı küreselleşmeciler ve küreselleşme karşıtları ile kıyaslandığında dönüşümsel yaklaşım geleceğe ilişkin herhangi bir iddia sunarak küreselleşmenin yörünge haritasını çizmezler. Küreselleşmeye küresel uygarlık veya küresel piyasa bağlamında bakmazlar. Dönüşümselci

³⁸ Dani Rodrik, *a.g.e.*, s.18-23.

³⁹ David Held, “v.d”, *a.g.e.*, s.5,6,

⁴⁰ Bryane Michael, *a.y.*

yaklaşım; büyük ölçüde konjonktürel faktörlerce şekillenen küreselleşmenin çelişkileri de kendi içinde barındıran uzun dönemli bir tarihsel süreç olduğunu belirtir. Dönüşümsel görüş, aşırı küreselleşmecilerin tersine dünyayı tek bir toplum olarak görmez. Daha çok bazı devletlerin, toplumların benzerliklerinin artarak birbirine daha fazla benzer hale geldiğini, ancak bazılarının ise yeni bir küresel seviyede yer alarak gittikçe marjinal hale geldiklerini ifade ederler.

Ulus-devletin sonunun geldiğini kabul eden aşırı küreselleşmecilerle aslında bu konuda hiç bir şeyin değişmediğini kabul eden küreselleşme karşıtlarına karşın, dönüşümcüler yeni bir egemenlik rejimi ileri sürerek her iki grubun değerlendirmelerini reddederler. Bu yeni egemenlik rejimi, geleneksel mutlak, bölünmez, coğrafi halka açık olmayan ve sıfır toplamlı kamu gücünün yerini almaktadır. Bu bağlamda bugün egemenlik daha az coğrafi sınırlarla tanımlanmış ve daha karmaşık uluslar üstü ağlarla biçimlendirilmiştir.⁴¹

David Held ve diğer çalışma arkadaşlarınınca, küreselleşmeye yönelik bu farklı üç dominant yaklaşımın görüşleri Tablo:1 ile özetlenmektedir.

Tablo1: Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: 3 Eğilim

	Aşırı Küreselleşmeciler	Küreselleşme Karşıtları	Dönüşümsel Yaklaşım
Yeni olan Ne?	Küresel çağ	Ticari bloklar, önceki dönemlerden daha zayıf geo-yönetişim	Tarihsel olarak emsalsiz bir karşılıklı bağımlılık seviyesi
Hakim özellikler	Küresel kapitalizm, küresel yönetim (idare), küresel sivil toplum	1890'den daha az bağımsız bir dünya	Yoğun ve kapsamlı küreselleşme
Ulusal hükümetlerin gücü	Zayıflıyor ya da aşınıyor	Güçlenmiş ya da geliştirilmiş	Yeniden düzenlenmiş, yeniden yapılandırılmış
Küreselleşmenin itici gücü	Kapitalizm ve Teknoloji	Devletler ve piyasalar	Modernitenin birleşik güçleri

⁴¹ David Held, "v.d", a.g.e, s.7-10

Katmanlaşmanın taslağı	Eski hiyerarşilerin erozyonu	Güney'in yükselen oranda marjinalleştirilmesi (dışlanması)	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Hakim motif	McDonalds, Madonna vb.	Milli çıkarlar	Siyasal toplumun değişimi
Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması	İnsan faaliyet çatışmasının yeniden inşası	Bölgeselleşme ve ulusallaşma	Bölgeler arasındaki uzak eylemlerin ve ilişkilerin düzenlenmesi
Tarihsel Yörünge	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar ve uygarlık çatışması	Belirsizlik: Küresel bütünleşme ve dağılma
Argümanların değerlendirilmesi	Ulus- devletin sonu	Devlet desteğine dayalı bir uluslararasılaşma	Devlet otoritesini ve dünya politikasını dönüştüren bir küreselleşme

Kaynak: David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, Global Transformations: Politics, Economics and Culture, UK, Polity Press, 2000, s.10.

3. KÜRESELLEŞMENİN TARİHÇESİ

Küreselleşmenin tarihsel seyrine yönelik çok farklı görüşler mevcut olup, küreselleşme teoristlerince bu konudaki tartışmalar halen hararetli bir şekilde sürdürülmektedir. Örneğin Duncan Bell tarihsel süreci; yenilik, geri dönüş, devamlılık ve dönüşüm olmak üzere dört sav dahilinde inceler. Yenilik savında küreselleşmenin kıyaslanabilir herhangi bir geçmişinin olmadığı, bu bakımdan yeni bir olgu olduğu iddiası vardır. Yenilikçiler, ekonomik küreselleşmenin modern dünyanın prensiplerini yeniden şekillendirdiği bir süreç olarak nitelendirirler. Geri dönüş olarak ifade edilen görüş kapsamına giren kişilerse, aslında küreselleşmenin Birinci Dünya Savaşı öncesindeki politik ve ekonomik koşullara dönüş niteliğinde olduğunu belirtirler. Devamlılık savı ise, küreselleşmenin yeni bir olgu olduğunu veya geçmişte ertelenen bir politik-ekonomik yönetime dönüş süreci olduğunu kabul etmez. Dönüşümselciler ise

küresel yapı sıralamasında tarihsel bir vardiya tanıklık ettiğimizi kabul ederler.⁴²

Küreselleşme kavramının tarihteki yeri ve yeni bir olgu olup olmadığı son teknolojilere ve toplumsal düzenlemelere yol açan nedensellik zincirini nereye kadar uzatmak istediğimize bağlı olarak şekillenecektir. Küreselleşmenin modern karakteristiğini vurgulamak amacı ile küreselleşmenin tarihsel kapsamını, sanayi öncesi dönemin son 40 yılı ile sınırlandırmayı tercih edenler, 1970'lerin başından beri küresel mübadelelerin çarpıcı biçimde yayılmasının ve ivme kazanmasının küreselleşmenin tarihinde önemli bir atılımı temsil ettiği şeklindeki görüşlerine etkili kanıtlar sunamamışlardır. Küreselleşmenin zaman dilimini, 19. yüzyılın çığır açıcı gelişmelerini içerecek şekilde genişletmek eğiliminde olan yaklaşım savunucuları, küreselleşmenin modern biçimleri ile sanayi devrimi olarak bilinen teknolojiye patlama arasındaki sıkı ilişki üzerinde ısrarla durmuşlardır. Küreselleşmenin gerçekte yaklaşık 500 yıl önce modernitenin ve kapitalist dünya sisteminin ortaya çıkması ile başlayan karmaşık süreçlerin devamı ve uzantısı olduğunu öne süren kişiler ise 16. yüzyılda zaman-uzayda gerçekleşen daralmanın önemine işaret etmişlerdir. Küreselleşmeyi zaman dilimleriyle sınırlandırmayı reddederek küreselleşme sürecinin çok uzun yıllardan beri süregelen ve tarih boyunca gelişimini devam ettirmekte olduğunu ifade eden araştırmacılar ise tarih sahnesindeki tüm gelişmelerin ve işlemekte olan dinamiklerin dahil edilmemesi sonucunda, küreselleşmenin kapsamlı bir açıklamasının çok eksik kalacağını belirtmişlerdir.⁴³

Küreselleşme yaklaşımları konusu ele alınırken vurgulandığı gibi küreselleşmeye yönelik yapılan tarihsel değerlendirmelerde daha çok David Held ve arkadaşlarının çalışmasında belirtildiği üçlü dominant bakış açısı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Küreselleşmeyi insanlık tarihinin başlangıcına kadar götüren kuşkuçular, küreselleşmenin tarihsel sürecini modernleşme ile sınırlandıranlar veya kapitalizmin gelişimi bağlamında bakan aşırı küreselleşmeciler ve küreselleşmenin sürecini 1960 sonrası gelişmelerle ele alan radikaller. Şimdi bu gruplandırmalara örnek olarak bazı araştırmacıların tarihsel ayırımlarını inceleyelim.

⁴² Duncan S.A.Bell, "History and Globalization: Reflections on Temporality", **International Affairs**, 79, 4, 2003, s.801,802,.

⁴³ Steger, a.g.e, s.39.

3.1 Kuşkuçu Yaklaşımın Tarihsel Değerlendirmesi

Küreselleşmeyi insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürenler arasında Manfred Steger⁴⁴, Jan Aart Scholte⁴⁵, Amaty Sen⁴⁶ gibi kişiler yer alır. Küreselleşmeyi insanlık tarihinin başlangıcına kadar götüren yaklaşımı makul olarak gören Manfred Steger, tarihsel süreci: Tarih Öncesi Dönem (İ.Ö 10000-İÖ 3500), Modern Öncesi Dönem (İ.Ö 3500- İ.S 1500), Erken Modern Dönem (1500-1750), Modern Dönem (1750-1970) ve Çağdaş Dönem (1970'ten günümüze) şeklinde 5 ayırda inceler.

Steger'ın yaptığı tarihsel ayırım incelenecek olunursa; Tarih Öncesi Dönem (İ.Ö 10000-İÖ 3500); küreselleşmenin erken dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu süreç dünyaya dağılmış on binlerce avcı ve toplayıcı gruplar arasındaki ilişkilerin coğrafi olarak sınırlı ve genellikle rastlantısal olduğu bir zaman dilimidir. Yiyecek üretiminin artması ile birlikte nüfus artışları yaşanmış, verimli alanlara göçler ve üretim fazlalarının meydana gelmiştir. Bu dönemde kasabalar inşa edilmiş, yerleşik hayata geçişler olmuştur. Tarım toplulukları içinde, yiyecek üretimine katılmayan zanaatkârlar, bürokrat ve askerler olmak üzere iki ek sınıf ortaya çıkmıştır. Ancak tarih öncesi dönemde küreselleşme büyük ölçüde sınırlı kalmıştır. Bu dönemde coğrafi ve toplumsal engelleri aşma yeteneğine sahip ileri teknolojiler genellikle mevcut değildir; bu nedenle de uzun mesafelerdeki karşılıklı kalıcı etkileşimler hiç meydana gelmemiştir. Bu dönemin sonuna doğru tedrici olarak tarımın, dinin, bürokrasinin ve savaşın merkezi olarak yönetilmesi söz konusu olmaya başlamıştır.

Modern Öncesi Dönem (İ.Ö 3500-İ.S 1500); yazının bulunması ve tekerleğin icat edilmesi gibi küreselleşmeyi destekleyen önemli buluşların yapıldığı bir döneme denk gelir ve bu çağın en büyük özelliği imparatorluklar dönemi olmasıdır. Çin imparatorluğu en gelişmiş olanıdır ve dönem küreselleşmenin dinamiklerinin bazılarını göstermiştir.

Erken Modern Dönem (1500-1750); Aydınlanma ve Rönesans arasındaki dönemi ifade eder. Bu iki yüzyıl boyunca, Avrupa ve onun toplumsal küreselleşmenin temel itici gücü olmuştur. Teknolojik buluşların yayılmasından

⁴⁴ A.y.

⁴⁵ Jan Aart Scholte, **Globalization A Critical Introduction**, Second Edition, Palgrave Macmillan, 2005, s.85,86.

⁴⁶ A.Dreher et.al., a.y.

Avrupalılar bu dönemde oldukça yararlanmışlardır. Ayrıca Avrupa’da metropol merkezleri ve tüccar sınıflarının ortaya çıkması, erken modern dönemde küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesinde etkili olan diğer bir önemli unsuru ortaya koymaktadır. Bireycilik ve sınırsız maddi birikim değerlerini temsil eden Avrupalı ekonomik girişimler, araştırmacıların daha sonraları “kapitalist dünya sistemi” olarak adlandırdıkları sistemin temellerini atmışlardır. Bu dönemde kapitalistler kendi ülkelerinin desteklerini alarak önemli ticari işletmelerin küresel gelişmeleri sağlanmıştır. Yeni yerlerin keşfi ve yeni bölgelerarası pazarların oluşmaların önemli miktarda kaynak sağlamıştır. Ticari ve din kökenli savaşlarda bu dönemde artmıştır. Bu durum insanların mecburi göçünü beraberinde getirmiştir. 1648 yılında toplumsal yaşamı bünyesinde barındıran modern, bağımsız, sınırları belli olan ulusal devlet ortaya çıkmıştır. Erken modern dönemin sonuna gelindiğinde, ulus-devletler arasındaki karşılıklı bağımlılıklar hem sayı hem de yoğunluk olarak artmaktaydı.

Modern Dönem (1750-1970); daha çok dünyanın diğer bölgelerinden kaynaklanan düzenli malzeme ve kaynak akışı ile beslenen batılı kapitalist işletmelerin öneminin arttığı bir dönemdir. Bireycilik ve akılcılık felsefesinin yaygın olarak ifade edilmiştir. Bu felsefe serbest piyasa anlayışı ve “görünmez el” felsefesine dayalı idealleştirilmiş bir kapitalist sistemin erdemlerini yüceltmekteydi. Modern dönemde toplumsal ilişkilerde niceliksel değişim yaşanmıştır. 1850-1914 arasında dünya ticaret hacmi önemli düzeyde artmıştır. Dünya üzerinde yabancı paraların serbest dolaşımı ve çok uluslu bankaların faaliyetleri serbestleşmiştir. Avrupa burjuvazisinin ortaya çıkışı ve bununla birlikte küresel karşılıklı bağlantıların yoğunlaşması, bilim ve teknolojiye 19. yüzyılda ortaya çıkan patlamayla gerçekleşmiştir. Yeni sanayi düzeninin kurulması ile birlikte enerji kaynaklarının denetimsiz kullanımı artmış, ülkelerarası ekonomik dengesizlikler belirginleşmiş ve yine bu dönemde çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Demir yolları, hava ve deniz yolu ulaştırmacılığı ulaştırma maliyetlerini düşürmüş ve küresel alt yapının oluşturulmasındaki coğrafi engeller aşılmıştır. Telgraf, telefon, radyo gibi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler de bu dönemde tamamlanmıştır ve bilgi akışlarında hız sağlanmıştır. Modern dönemde hızlanan sanayileşme ile birlikte zenginlik ve refahtaki artış mevcut eşitsizlikleri tahammül edilebilir olmaktan çıkarınca işçi hareketleri artmış, sosyalist partiler şeklinde örgütlenme başlamıştır. 20. yy. başlarında kitlesel göç, kentleşme, sömürgeci rekabet ve dünya ticaretinin aşırı liberalleşmesi sonucunda devletlerarasındaki düşmanlıklar artmıştır. Artan aşırı

milliyetçilik beraberinde iki dünya savaşı ve küresel ekonomik krize neden olmuştur. 1945 sonrası sömürgelerin bağımsızlaşması süreci, giderek küresel akışları, mübadeleleri canlandırmıştır. Küresel demokratik yönetim umudu artmıştır, ancak 1950'lerde, Soğuk savaş dünyayı biri ABD diğeri Sovyetler Birliği olmak üzere iki kutba ayrılması bu ümidi ortadan kaldırmıştır ve küresel kargaşa ortamı doğmuştur.

Çağdaş Dönem 1970'den günümüze devam eden bir süreç olup, karşılıklı bağımlılıkların ve küresel mübadelelerin arttığı bir dönemdir.⁴⁷

Jan Aart Scholte, bugünkü anlamıyla yaşanan küreselleşmenin hem eski hem de yeni bir yapı sergilediğini belirtir ve sürecin insanlık tarihi ile olan bağıntısını kesinlikle koparmaz. O'na göre tarihsel süreç üç aşamada incelenebilir. 18. yüzyıla kadar geçen dönem küreselleşmenin imajının oluştuğu dönem, 1850'li yıllardan 1960'lı yıllara kadar ki dönem küreselleşmenin başlangıcı, 1960'dan başlayıp devam eden süre ise küreselleşmenin etkin olarak kendini gösterdiği hızlandırılmış, modern küreselleşme dönemidir.⁴⁸ Amartya Sen, küreselleşmenin en azından birkaç bin yıllık mazisinin olması gerektiğini belirterek o da küreselleşmenin geçmişle olan bağıntıyı koparmaz. Sen, küreselleşmenin batılılaşmayla ilişkilendirilmesine karşı çıkarken küreselleşme sürecinin ilk zaman diliminde batının önemli bir rol oynadığını da belirtmeyi ihmal etmez.⁴⁹

Held, McGrew ve arkadaşları, küreselleşmenin hangi boyutunu inceliyor olurlarsa olsunlar, kavramın tarihsel sürecini dört ayrı periyotta incelemişlerdir: 1.Modern Öncesi Dönem: Başlangıçtan 1500'e kadarki zaman dilimi (premodern), 2.Erken Modern Dönem: 1500-1760 (early modern), 3.Modern Dönem: 1760-1945 (Modern industrial) 4.Çağdaş Dönem: 1945'ten günümüze devam eden süre (Contemporary).⁵⁰

⁴⁷ Steger, **a.g.e.**, s.40-60.

⁴⁸ Jan Aart Scholte, **a.g.e.**, s.85-104.

⁴⁹ A.Dreher et.al., **a.y.**

⁵⁰ Held, McGrew, "v.d.", **a.g.e.**, s.392

3.2 Aşırı Küreselleşmecilerin Tarihsel Değerlendirmesi

Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşmenin tarihsel sürecini 15.-16. yüzyıl dolaylarından başlatarak incelerler. David J. Keeling, tarihsel küreselleşme sürecinin en fazla 15. yüzyıldan itibaren kapitalist dünya ekonomisinin başlangıcıyla ve dünya üzerindeki coğrafi iş bölümünün, hammaddeye ulaşım imkânlarının, endüstri üretiminin, sermaye dolaşımının artmasıyla birlikte incelenebileceğini söyler.⁵¹

Roland Robertson, küreselleşme sürecinin 2000 yıllık bir mazisinin olduğunu düşünmesine karşın tarihsel değerlendirmesini 15.yüzyılın başlarından itibaren ele alarak 5 aşamada inceler. 1. aşama; 15. yüzyıl başından 18.yüzyıla kadarki küreselleşmenin oluşum süreci, 2. aşama; 18. yüzyılın ortalarından 1870’li yıllara kadarki küreselleşmenin başlangıç dönemi, 3. aşama; 1870-1920 yılları arası küreselleşmenin yükseliş evresi, 4.aşama; 1920 ile 1960 arası bir mücadele dönemi, 5. aşama; 1960’lı yıllarda başlayan küreselleşme bilincinin giderek artması ile bir belirsizlik evresine geçiş.⁵²

Robertson’a göre, küreselleşmenin oluşum evresi Avrupa’da 15. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın ortalarına kadar geçen süreyi kapsar. Bu evrede ulus topluluklar yavaş bir şekilde ortaya çıkmış ve orta çağın “ulus ötesi” sistemi çökmüştür. Katolik kilisenin etkinlik alanı genişleyerek birey anlayışları, insanlığa özgü düşünceler ön plana çıkmıştır. 18. yüzyıl ortalarından 1870’li yıllara kadar süren başlangıç evresinde ise, üniter devletler düşüncesi doğrultusunda önemli yön değişiklikleri olmuş; resmi uluslararası ilişkiler anlayışı gelişmiş, birey bilinci oluşmuş, somut bir insanlık anlayışı yerleşmiştir. Uluslararası ve uluslararası düzenlemeler yapılmış, iletişime ilişkin yasal sözleşmelerle iletişimle uğraşan aktörler hızla artmıştır. Bu evrede Avrupalı olmayan toplumların “uluslararası topluma” kabulü sorunu çıkmış, ulusçuluk ve uluslararasılık sorunu hissedilmeye başlanmıştır. 1872-1920 yılları arası küreselleşmenin yükseliş dönemi olarak kabul edilen evrede “modernlik” sorunu belirmeye başlamıştır. Ulusal ve bireysel kimliklere ilişkin düşünceler ortaya çıkmıştır. Avrupalı olmayan birkaç toplum, “uluslararası topluma” kabul edilmiştir. İnsanlık hakkında düşünceler uluslararası nitelikte ele alınmaya

⁵¹ David J. Keeling, .a.g.e.s.3.

⁵² Abdullah Özkan, **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye**, 1. Basım, İstanbul, Tasarım Yayınları,2004 ,s.18,19.

başlanmıştır. İletişimin küreselleşmesi artmıştır. Bu evrede 1. Dünya Savaşı gerçekleşmiştir.

Dördüncü evre olan hegemonya ile mücadele evresi ise 1920 yılı ortalarında başlamış, 1960'lı yılların sonuna dek sürmüştür. Bu evrede yükseliş dönemi sonunda ortaya çıkan baskın küreselleşme sürecinin kırılğan terimlerine dair tartışmalar ve savaşlar yaşanmıştır. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler bu evrede kurulmuştur. Ulusal bağımsızlık ilkesi kabul edilmiştir. Çatışan modernlik anlayışları ortaya çıkmış ve 3. Dünya netleşmiştir.

Son olarak belirsizlik evresi ise 1960 yılı sonunda başlamış, 1990 yılı başında ise krize girmiştir. Bu evrede soğuk savaş sona erip, hak ve özgürlük teması ön plana çıkmıştır. Küresel kurum ve küresel hareketler artmıştır. Kitle iletişim araçlarının sayısı, hızı ve yaygınlığı artmıştır. Çok kültürlülük ve çok etniklik gibi sorunlar bu evrede daha fazla belirmiştir. İnsan Hakları küresel bir sorun haline gelmiş, uluslararası sistem daha fazla akışkanlık kazanmıştır. İnsanlık ve çevreye dair kaygılar bu evrede daha da belirginleşmiştir. Bu bağlamda Roberson'un küreselleşmenin tarihsel sürecini modernleşme ile sınırlandırıp, kapitalizmin gelişimi çerçevesinde değerlendirdiğini de söyleyebiliriz.⁵³

Daniel Cohen de, "Globalization and its Enemies" kitabında küreselleşmenin her zaman insanlık tarihinin bir parçası olduğunu belirtmiş, ancak insan bağımlılıklarının yükselişini en iyi temsil etmesi bakımından küreselleşmeyi 3 net döneme ayırdığında ilk tatmin edici dönem olarak 16. yüzyıla işaret etmiştir. 16. yüzyıl İspanyol fatihleri tarafından büyük ölçüde başlatılan küresel keşif ve genişleme dönemidir. Bu dönemde Avrupa güçleri ile dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan yerel insanlar arasında etkilenmeler ve bağımlılıklar artmıştır. Cohen'e göre küreselleşmenin ikinci oluşumu 19. yüzyılda İngiliz ticari güçlerinin genişlemesiyle ortaya çıkmaktadır. Cohen, bu dönemde ülkelerarası ticarete belirgin bir artış ve dünya üzerindeki insanlar arasında teknolojik ve kültürel malların transferinde bir yükselişe dikkat çekmektedir. Cohen, son olarak küreselleşmenin cereyan eden döneminin bilgi çağı ile ifade edilebileceğini, bunun en önemli göstergesinin de yüksek hızdaki bilgi iletişim sistemlerindeki genişleme ve finansal işlemlerdeki artış olduğunu

⁵³ Abdullah Özkan, a.y.

söylemiştir.⁵⁴ Immanuel Wallerstein da küreselleşmenin ancak 500 yıllık bir süreci kapsadığını belirtir.⁵⁵

3.3 Dönüşümsel Yaklaşımın Tarihsel Değerlendirmesi

Dönüşümsel yaklaşımın savunucuları tarihsel incelemelerini 1960 yılı sonrasındaki gelişimler çerçevesinde yapmayı tercih ederler. Tarihsel değerlendirmelerini 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren gözlenen teknolojik gelişmelerin yansımalarıyla gerçekleştirirler ve küreselleşmenin asıl etkilerinin belki de henüz tam olarak yansımadığını, bunların gelecekte yansıtacağını belirtirler. An Aart Scholte'nin makalesinde yer alan ve günümüzde hızlı küreselleşmenin göstergeleri niteliğinde olan unsurlar aşağıda Tablo 2'de izlenebilir. Scholte, 1960 yıllarından itibaren nelerin değiştiğini bu gelişmelerle açıklarken, küreselleşmenin 1960 yılı sonrası hızlandığını da vurgular.

Tablo 2: Modern Küreselleşmenin Göstergeleri

GÜNÜMÜZE AİT HIZLANMIŞ KÜRESELLEŞME SÜRECİ	
Telefon Hatları (sabit + mobil)	1965'da 150 milyonken, 2000'de 1500 milyona çıktı
Mobil telefonlar	1978 yılında 0 iken, 2004 yılında 1 milyarı aştı.
İnternet Kullanıcısı	1985 yılında 0 iken 2004 yılında 934 milyona ulaştı
Radio	1930'da 57 milyonken 1997'da 2400 milyona
TV	1956'da 75 milyonken 1997'de 1400 milyona
Uluslararası hava taşımacılığı	1950'de 25 milyonken 1996'da 400 milyona
Uluslararası seyahat geliri	1970'de 19 milyar dolardan 1996'da 389 milyar dolara
İhracatı Geliştirme Alanları	1957'de 0 iken 2002'de 3000'e ulaştı

⁵⁴ Garrett Wallace Brown, "Globalization is What we Make of it: Contemporary Globalization Theory and the Future Construction of Global Interconnection", **Political Studies Review**, Vol 6, 2008, s.47.

⁵⁵ Immanuel Wallerstein, "Globalization or the Age of Transition? A- Long term View of The Trajectory of The World System", (çevrimiçi) <http://fbc.binghamton.edu/iwtrajws.htm> , 21.05.09

Döviz Rezervleri	1970’de 100 milyar \$ iken 1997’de 1579 milyar \$’a
Günlük döviz işlem hacmi	1973’te 15milyar \$dan 2004’te 1900 milyar \$’a
Yabancıların banka mevduatları	1964’te 20milyar \$dan,1995te7900 milyar \$’a
Uluslararası Banka Kredileri	1972’de 9 milyar \$dan 2000 yılında 1465 milyar \$’a
Küresel bonoların sigortası	1962’de 0 iken 1995’de371 milyar dolar
Finansal türev karşılığı kontratlar	1971’de 0’ken ,2003’de 197 trilyon \$’a
Dünya’nın Doğrudan Yabancı Yatırım Stoku	1960’da 66 milyar \$ iken, 2002’de 7100 milyar \$’a
Uluslararası ticaret	1960 yılı 629milyar \$ iken,2001’de 7430 milyar \$’ a
Uluslararası Şirketler	1960 sonlarında 7000 iken 2001’de 65000’e
Uluslararası sivil toplum kuruluşları	1956’da 1117 iken 2000 yılında 20.000’e ulaştı
Yıllık nesli tükenen türler	1950 yılında 6 iken 1990’da 10.000’e ulaştı.

Kaynak: Jan Aart Scholte, Globalization A Critical Introduction, Second Edition, Palgrave Macmillan, 2005, s.117.

4. DEĞERLENDİRME

Küreselleşme sürecinin tarihsel değerlendirmelerine dair farklılıklar günümüzde de halen devam etmektedir. Bu farklılıkların temelinde küreselleşmeye yönelik yaklaşımların çeşitliliği yatar. Küreselleşme yaklaşımlarının vurgulandığı çalışmamızda küreselleşmenin tarihsel değerlendirmeleri David Held ve arkadaşlarının çalışmasında belirtilen üçlü dominant bakış kapsamında yapılmaktadır.

Küreselleşme sürecine eleştirel yaklaşan kuşkucu yaklaşıma göre, küreselleşmenin tarihçesi insanlık tarihinin başlangıcına dayandırılmalıdır. Kuşkucu yaklaşıma göre 1890’lardan daha az bağımsız dünya düzeni vardır. Küreselleşmenin itici gücü bu yaklaşım için devlet ve piyasalardır. Aşırı küreselleşme yaklaşımı taraftarları ise, küreselleşmenin itici gücünün kapitalizm ve teknoloji olduğunu belirtirler ve küreselleşmenin tarihsel sürecini 15.–16. yüzyıl dolaylarından başlatarak incelerler. 15. yüzyıldan itibaren kapitalist dünya ekonomisinin başlangıcıyla ve dünya üzerindeki coğrafi işbölümünün, hammaddeye ulaşım imkanlarının, endüstri üretiminin, sermaye dolaşımının artmasıyla birlikte incelenebileceğini vurgularlar. Küreselleşme ile yeni bir çağ

algılanması gerektiği vurgulanır. Bu çağın hakim özellikleri küresel kapitalizm, küresel yönetim ve küresel sivil toplumdur. Ulus-devletin gücünün zayıfladığı veya aşındığı belirtilir. Dönüşümsel yaklaşımın savunucuları ise tarihsel değerlendirmelerini 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren gözlenen teknolojik gelişmelerin yansımalarıyla gerçekleştirirler ve küreselleşmenin asıl etkilerinin belkide henüz tam olarak yansımadığını, gelecekte yansıtacağını belirtirler. Küreselleşme için tarihsel olarak emsalsiz bir karşılıklı bağımlılık seviyesine ulaşıldığı belirtilir. Devlet otoritesini ve dünya politikasını dönüştüren bir küreselleşme olgusundan belirtilir.

Sonsöz olara bu üç yaklaşımın görüşleri özetlendikten sonra şunu belirtmekte fayda vardır. Küreselleşme her ne kadar insanlık tarihinin başlarına kadar dayandırılrsa da aslında 1960 sonrası teknolojik gelişmeler, politik gelişmeler vb. ilerlemeler ile küreselleşme sürecinin çok hızlandığı nettir. Ancak şu da kesindir ki bu bütünleşme döneminin ayrı bir çağ olarak diğer dönemlerden ayırarak algılamak pek de mantıklı görülmemektedir. Sürecin diğer dönemlerden birbirini etkileyen ve hızlandıran etkisi vardır.

KAYNAKÇA

- ADAMS, Samuel; “Globalization and Income Inequality: Implications for Intellectual Property Rights” , **Journal of Policy Modeling**, Vol. 30, 2008.
- ADDA, Jacques; **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İnci, 5.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- AYDEMİR, Cahit ve KAYA, Mehmet; “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2007, C.6, (Çevrimiçi) <http://www.e-sosder.com>, 11.09.2008
- BECK, Ulrich; **What is Globalization**, Çev. Patrick Camiler, Cambridge United Kingdom , Polity Press, 2000.
- BELL, Duncan S.A.; “History and Globalization: Reflections on Temporality”, **International Affairs**, Vol. 79, No 4., 2003.
- BROWN, Garrett Wallace; “Globalization is What we Make of it: Contemporary Globalization Theory and the Future Construction of Global Interconnection”, **Political Studies Review**, Vol. 6., 2008.
- ELLWOOD, Wayne; **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu**, Çev. Betül Dilan Genç, 2. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- GIDDENS, Anthony; **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, Çev. Müge Sözen, Sabir Yücesoy, 1. Basım, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2002.

- HELD, David, McGREW Anthony, GOLDBLATT David and PERRATON Jonathan; **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**, UK, Polity Press, 2000.
- KEELING, David J.; “Latin American Development and The Globalization Imperative: New Directions, Familiar Crises”, **Journal of Latin American Geography**, Vol. 3, No. 1, 2004.
- KIM, Young Yun and BHAWUK, Dharm P.S; “Globalization and Diversity: Contributions from Intercultural Research”, **International Journal of Intercultural Relations**, Vol. 32, 2008.
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Zalimler ve Mazlumlar Küreselleşmenin İnsani Olmayan Doğası**, Ankara, Anı Yayınları, 2004.
- LARNER, Wendy and WALTERS, William; “Globalization as Governmentality”, **Alternatives**, Vol. 29, 2004.
- McCANN, Philip; “Globalization and Economic Geography: The World is Curved, not Flat” , **Cambridge Journal of Regions, Economy and Society Advance Access**, June 23, 2008.
- MICHAEL, Bryane; “Theorising the Politics of Globalisation: A Critique of Held et al.’ ‘Transformationalism””, **Journal of Economic and Social Research**, Vol. 4, No. 2, 2003
- MUNCK, Ronaldo; “Labour and the Great Globalization Debate”, **Labor History**, Vol. 47, No. 2, May, 2006.
- Porter, Michael E. and Millar, Victor E.; “How Information Gives You Competitive Advantage”, **On Competition**, Ed. By. Michael E. Porter, USA, HBS Press, 1998.
- RENNEN, Ward and Martens, Pim; “The Globalisation Timeline”, **Integrated Assessment**, 2003, Vol. 4, No.3.
- RESNICK, Bruce G.; “The Globalization of World Financial Markets”, **Business Horizons**, November-December, 1989.
- SCHOLTE, Jan Aart; **Globalization A Critical Introduction**, Second Edition, Palgrave Macmillan, 2005.
- STEGER, Manfred B.; **Küreselleşme**, Çev. Abdullah Ersoy, Ankara, Dost Yayınları, Kültür Kitaplığı:50; Siyaset Bilim:3, 2003.
- STIGLITZ, Joseph E; **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, İstanbul, Plan B Yayıncılık, 2002.
- OHMAE, Kenichi; **Görünmeyen Kıta Yeni Ekonominin Dört Stratejik Emri**, Çev. Barış Gökçer Akbay, İstanbul, Mavi Yapım, 2001.
- ÖZEL, Mustafa; “Kapitalizm ve Küresel Rekabet”, **Küresel Rekabet**, Çev. Mustafa Özel, 2. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, İktisat ve Toplum Kitaplığı:4, 1998.
- ÖZKAN, Abdullah; **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye**, 1. Basım, İstanbul, Tasarım Yayınları, 2004.

- RODRIC, Dani; **Küreselleşme Sınırı Aştı Mı?**, Çev. İzzet Akyol-Fatma Ünsal, 1.Basım, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 1997.
- WALLERSTEIN, Immanuel ; “ Globalization or the Age of Transition? A- Long term View of The Trajectory of The World System”, (çevrimiçi) <http://fbc.binghamton.edu/iwtrajws.htm>, 21.05.09
- WENT, Robert; **Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar**, Çev. Emrah Dinç, 1. Baskı, İstanbul, Azın Yayıncılık, 2001.